

Зокрема, йшлося про те, що єврейська громада містечка на той час складала понад 700 сімей, частина з яких проживали тут у другому і навіть у третьому поколіннях. Далі зазначалося: «На 700 семейств имеется одно казенное училище, десять хедеров, общественный хедер «Талмуд-Тора», частное женское училище с женской при нем субботней школой». В цих закладах навчалися 365 учнів-євреїв, крім того в земській школі навчалися 2 хлопчика та 20 дівчат з числа євреїв [7, с.22]. Наведена статистика свідчить про те, що єврейські навчальні заклади складали більшість серед навчальних закладів у містечку, що було типовим для міст та містечок «смуги осілості». Крім того, всі перелічені заклади утримувалися майже повністю за кошти єврейської громади або батьків учнів. Наявність у них таких коштів свідчить про значну інтеграцію єврейського елементу в економічне життя містечка.

Все викладене приводить нас до висновку, що активне зростання єврейської громади Великого Токмаку з часу набуття ним статусу містечка поступово сприяло динамізації соціально економічного життя населеного пункту і посилення конкуренції з основним українським населенням. Це викликало з боку останнього спробу обмежити права євреїв, використовуючи методи антиєврейської урядової політики. Разом з цим, історія розгляду питання про статус Великого Токмаку в урядовому Сенаті свідчить, що юридично-судова казуїстика і відсутність чіткої систематизації та субординації нормативних актів в російському законодавстві XIX – початку XX ст. іноді могли спрацьовувати і на користь єврейському населенню, хоча це і відбувалося всупереч загальній політиці російського царату в єврейському питанні.

Перспективними для подальшого дослідження можна вважати питання щодо місця і ролі містечок в соціально-економічному розвитку українських земель протягом XIX – початку XX ст., що ставить на прядок денний пошук та введення в науковий обіг нових джерел як архівно-документального, так і наративного характеру. Недостатньо з'ясованим лишається і питання про те як зміна статусу населеного пункту (перетворення поселення на містечко) відбивалася на правовому та економічному становищі його мешканців. Одним з найбільш цікавих завдань є дослідження різних аспектів життєдіяльності українського містечкового єврейства як феноменального явища в вітчизняній та загальноєврейській історії.

Джерела та література

1. Хонигсман Я. Евреи Городка: их история и уничтожение // Запорожские еврейские чтения. – Вып 4. – Запорожье, 2000; Шайкин И. По обе стороны Днепра (история еврейского населения Берислава и Каховки) // Запорожские еврейские чтения. – Вып 2. – Запорожье, 1998; Погребінська І.М. Правове та економічне становище євреїв в Україні // Український історичний журнал. – 1996. – № 4.
2. Історія міст і сіл УРСР. Запорізька область. – К., 1970.
3. Кузьменко Н., Чернолуцкий В. Популярные очерки истории Александровска. – Т. 1: Рождение города (1770 – 1820). – Запорожье, 1997.
4. Батман. Описание селения Токмака в Таврической губернии // Журнал Министерства государственных имуществ. – М., 1848. – Отд. III.
5. Безаров А. К вопросу о причинах пересмотра правительственной идеологии в еврейском вопросе в 1881 – 1882 гг. // Материалы Девятой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. – М., 2002. – Ч. 1.
6. Разъяснения первого общего собрания Правительствующего Сената и Государственного Совета по делам земским, городским, о крестьянах, о службе гражданской, о евреях и других, бывших на рассмотрении консультации при Министерстве юстиции учрежденной за время с 1. января 1894 г. по июнь 1901 г. / Сост А. Нолькен. – СПб., 1901.
7. Восход. – 1901. – № 49.

Summary

In the article the process of status changing of the settlement Bolshoy Tokmak of Tavrichal province towards small town (mestechko) is considered, and the role of the Jewish population in these events in the second half of the 19th century.

І. С. Міронова

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОЇ ПОШТИ В УКРАЇНІ В 40–60-ті РОКИ XIX ст.

Протягом століть пошта була, по суті, єдиним засобом зв'язку між людьми. Поштовий зв'язок мав велике значення для суспільно-господарської діяльності держави, без нього не могло відбуватися управління різними сферами виробництва, військовими силами і транспортом. Але поштова служба використовувалася, головним чином, для державних потреб, в той час, як актуальним залишався зв'язок між приватними особами.

Питанням розвитку та діяльності поштового зв'язку в Україні присвятили свої праці В.Бізіна [1], В.Мухін, В.Мороз, П.Дюков та ін. [2]. У своїх працях вони виклали основні віхи виникнення,

становлення й розвитку поштового зв'язку на території України. Проте питання розвитку сільських пошт першої половини XIX ст. були розглянуті недостатньо. Автор статті зробила спробу проаналізувати розвиток сільської пошти в Україні напередодні реформи 1861 р. та розглянути, яких перетворень і змін зазнав поштовий рух після проведення реформи земських установ.

До реформ 60-х років XIX ст. сільське населення Російської імперії, в тому числі й України, було майже без засобів поштових сполучень. Єдина спроба наблизити пошту до сільського населення була зроблена в 1840 р. шляхом організації “розсильної пошти по повітам” [3, с.5]. Суть її заключалася в тому, що поміщики, які проживали у повітах, посилали у поштові контори гінців, через яких відбувався обмін листами між поміщиками. Поштова контора приймала і зберігала листи, передаючи їх гінцям адресатів. Таким чином, була влаштована пошта “для полегшення поміщиків, які мешкали у повітах” [4]. Але у наступні роки практичного застосування вона не отримала.

Для пересилання казенної кореспонденції з 1837 р. діяла “земська пошта”, яка була організована при земських судах. Вона відправлялася раз на тиждень через розсильних “для підтримки постійного термінового спілкування” земських судів з приставами їхніх станів і дільниць. З 1862 р. “земська пошта” діяла при повітових поліцейських управліннях. Цією “земською поштою” могло користуватися також і сільське населення для отримання термінових листів, які відправлялися по естафеті, а з появою телеграфа – і “телеграфних депеш”. Нажаль, така пошта не могла повністю задовольняти потреби сільського населення у поштових відносинах, оскільки земські суди і поліцейські управління дивилися на приватну кореспонденцію як на нав'язливу справу, яка викликала лишні турботи при її доставці [3, с.5].

Головним приводом на користь передачі завідування поштовими станціями земствам було те, що земства у змозі вести ці справи економніше, завдяки централізації у своїх руках підводної повинності, яка відбувалася натурою селянами та якою користувалися для пересилання офіційної кореспонденції. У той же час земства могли економити свої витрати на утримання коней [5, с.684]. Практика підтверджувала ці розрахунки.

В 1862 р. Ізюмський земський суд звернувся до Харківського губернського правління з рапортом, в якому повідомив, що Ізюмська поштова контора відправила в Ізюмський суд приватну кореспонденцію і “телеграфні депеші”, які він отримав по естафеті. Виходячи з того, що до обов'язків земської поліції не входила доставка особам приватної кореспонденції, суд просив губернське правління зробити розпорядження про припинення цих вимог поштової контори. З цього питання виникло листування між харківським губернатором, Поштовим Департаментом і міністром внутрішніх справ, яке тягнулося більше двох років. Міністр внутрішніх справ не давав певної відповіді до тих пір, поки з прийняттям Положення про земські установи питання не прийняло зовсім іншого характеру [3, с.5-6].

Не кращу характеристику такої пошти дала офіційна особа – поштмейстер Летичівської повітової поштової контори. За його повідомленням повістки, які відсилалися через поліцейські управління і станових приставів або зовсім не доходили, або доходили з таким запізненням, що за існуючими поштовими правилами листи належали зворотньому поверненню. Так, наприклад, одному селянину була відслана 2 листопада 1869 р. повістка про отримання на його ім'я листа страхування із Києва. Дублікати повістки були послідовно відслані 15 грудня, 13 і 28 січня. Всі чотири повістки селянин отримав разом 18 лютого, тобто через 3½ місяця після відправлення першої повістки. В результаті, в поштовій конторі систематично відбувалося накопичення нерозданої кореспонденції, яку доводилося зберігати і повертати назад відправникам. На цій підставі летичівський поштмейстер доводив, що “сільським жителям теперішній стан пошти та існуючі правила завдають великих труднощів і недоступність користування ними” і пропонував зобов'язати повіти присилати в контору довірених осіб за отриманням сільської кореспонденції [3, с.6].

Між тим, страхові і грошові листи, тобто ділова селянська кореспонденція, мали велике значення для тих губерній, де населення відходило в інші місцевості на заробітки, залишаючи вдома жінок, дітей і стариків. Період літньої роботи, віддаленність поштового пункту та інші умови робили отримання грошей, за якими слід було приходити особисто або посылати письмові доручення, цілком неможливим.

Селянська реформа 1861 р. обернула поміщицьких селян у “тимчасово-зобов'язаних” і викликала у житті села нові умови, які ще більше повинні були вимагати зручності поштового спілкування. До цього часу відноситься декілька проектів і приватних спроб влаштувати “сільську пошту”.

Напередодні реформи, в 1860 році, О.Княжевич у записці “Про пошти”, яка була надіслана в Комісію при міністерстві фінансів і в Поштовий Департамент, для покращення поштових податків і зборів пропонував організувати “піші сільські пошти” через особливих “хожалих” або розсильних при земських судах. За проектом, кожний “хожалий” повинен був мати свою ділянку і розносити по всім селам два рази на тиждень журнали, газети і листи. Вказуючи на труднощі у письмових відносинах між селянами, автор записки виявляв надію, що “як залізні дороги і пароплави народжують пасажирів, так і будь-яке полегшення у письмових відносинах примножить кількість листів”. Цікавим є мотив, наведений О.Княжевичем на користь здійснення проекту сільської пошти: “Поки існує кріпосне право, труднощі поміщиків у відправленні кореспонденції не можуть бути такими відчутними, як тоді, коли

поміщики залишались без безкоштовної праці своїх селян – “коли кожний слуга буде на жалуванні”, і коли приватна посылка нарочних за кореспонденцією у поштові пункти буде обходитися дорого і ще більше посилить неподобство у поштових відносинах”. Організація сільської пошти, на думку автора записки, мала подвійну необхідність: 1) для адміністративних відносин між майбутнім урядом у повітах і 2) серед поміщиків, по мірі розвитку освіти. Інтерес останніх, які фігурували у записці під іменем “сільських жителів”, і мав на увазі автор проекту. Інтересів селянського населення у галузі поштового зв'язку він не торкався. Але проект не зустрів підтримки у Поштовому Департаменті і на нього була накладена наступна резолюція: “влаштування сільських пошт навряд необхідно. У всякому випадку воно не приведе до збільшення поштових доходів” [3, с.7-8].

Скасування у 1861 р. кріпосного права сприяло швидкому зростанню капіталізму в Російській імперії. Вільні від поміщиків селяни одержали змогу без перешкод пересуватися по країні, шукати собі роботу в інших повітах та губерніях. З розвитком індустрії вони масово вирушали на міські заводи, фабрики, влаштовувалися на виробництвах, які створювалися у селищах. Це, у свою чергу, призводило до зростання міст і поселень міського типу, а відтак – влаштування у них поштових установ.

Ліквідація кріпосницьких відносин відкрила шлях до самоврядування, самостійного вирішення місцевих справ усередині губерній, повітів і волостей. Створювалися так звані “земства” зі своїми мініпарламентами у вигляді земських зборів, виконавчими органами стали земські управи.

Державі це було вигідно, вона позбавлялася від турбот і потреби доходити у розв'язанні місцевих проблем “до кожного села, кожного хутора”. Через чотири роки, рішенням Державної Ради від 11 вересня 1865 р., земства почали залучати до утримання поштових станцій [2, с.66]. У вигляді досліду, земствам трьох губерній: Херсонському, Саратовському і Новгородському, було доручено організацію перевезень пошти між селами і повітами. А ще через п'ять років, 28 серпня 1870 р., Державна Рада остаточно вирішила передати поштові станції у господарське утримання земствам [1, с.31]. Але обмежені кошти не давали сповна розгорнутися місцевому начальству у цій справі і потерпала від цього ж, звичайно, пошта і обслуговуване нею населення.

Так як поштові станції і гоньба залишилися у поштовому відомстві, то земства виявилися у залежному положенні відносно користування поштовими кінями. Так, при прийомі дорожніх будов членам управи доводилося зупинятися для огляду їх на довгий час, а між тим ямщики поштових станцій відмовлялися чекати. Губернська управа, отримавши вказівку про ці труднощі від Єлисаветградської управи, просила Херсонську губернську поштову контору про те, щоб членам земських управ, відрядженим для прийому дорожніх будов, відпускалися поштові коні на весь час, необхідний для огляду. Губернська поштова контора відповіла, що вона “не в змозі надати станційним доглядачам права надавати членам управ і технікам поштових коней для огляду будов, для чого потрібна затримка коней на довгий час, так як виконання цієї вимоги з боку поштових утримувачів не передбачене кондиціями” [6, с.14-15].

У незадовільному становищі до введення земських поштових установ перебувала також і поштова дорожня справа в Російській імперії. Розглянемо дану ситуацію на прикладі Херсонської губернії.

До введення земських установ завідування шляхами сполучення було зосереджено в Херсонській губерній особливий по земським повинностям присутності. Для виконання робіт, які вимагали технічних знань, при губернському правлінні існувала губернська будівельна і дорожня комісія зі штатом інженерів і архітекторів. Грошові засоби надавалися лише на великі транзитні, поштові або торгівельні дороги. Менш значні і селищні дороги ремонтувалися за рахунок натуральної повинності. Сільські товариства доставляли робочу силу, а поміщики відпускали необхідний матеріал на дороги, які пролягали по їхнім землям. Розрахунки необхідних на ремонт доріг грошових засобів і кількість робочих днів, які належали відбуванню натуральної повинності, розробляли на кожне трьохріччя повітові по земським повинностям присутності, які передавали їх у губернські присутності. Нагляд за належним станом доріг лежав на місцевій поліції. Але, в дійсності, дороги були не в найкращому стані, а, як правило, підтримувалися лише зацікавленими місцевими селянськими товариствами і поміщиками. Відносно ремонту доріг, до Херсонського губернського земства восени 1861 р. було надіслане донесення олександрійського виправника, який доповідав, що “за давно заведеним звичаєм, поштові дороги ремонтуються тільки два рази на рік - восени і весною; в інші часи, як би не були вони зіпсовані, до ремонту їх не приймається жодних заходів” [6, с.1].

На поганий стан доріг вказували також посадові особи, яким доводилося мати з ними справу. Увага адміністрації зверталася тільки на поштові, торгові, транзитні і військові дороги. Але необхідність складати кошторис на три роки вперед, після чого він довгий час знаходився на розгляді губернського керівництва, а пізніше йшов на затвердження Державної Ради (загальне правило, за яким жодна витрата на земські потреби не могла бути затверджена без законодавчої санкції), лишала будівельну комісію можливості заощадити кошти на непередбачені дорожні витрати.

Пояснення причин безуспішної діяльності дорожньої комісії було знайдено у службовій записці херсонського губернатора від 1862 р., яку він надав головному керівнику шляхів сполучень. У записці була викладена пропозиція влаштувати шосе по тракту, який пролягав через всю губернію, від кордонів

Полтавської губернії до міста Миколаєва, з гілками до Одеси і Херсона. “В Херсонській губернії, - говорилося у записці, - майже кожного року витрачаються будівельною і дорожною комісією великі суми на ремонт дорожніх будов; а між тим мости, гаті, плотини не задовольняють становища. Поштові дороги ніколи не знаходяться у доброму стані, а восени і весною, під час розливу рік, стають дуже важкими” [6, с.4].

В 1862 р. на незадовільний стан поштових доріг в Херсонській губернії звернув увагу і сам головний керівник шляхів сполучень. Після скасування в 1863 р. будівельної і дорожньої комісії, за його наказом, члени повітових управ здійснили огляд поштових доріг у повітах Херсонської губернії. В результаті огляду виявилося, що всі дорожні будови на ділянці від Кременчука до Єлисаветграда вимагали найскорішого ремонту [6, с.4-5].

На стан поштових доріг Херсонської губернії звернув увагу О.Шмидт. В книзі “Матеріали для географії і статистики Росії Херсонської губернії” він вказав основні траси поштових доріг із кількістю верст і поштових станцій:

1. Санкт-Петербурзький трас пролягав із Києва до Новомиргорода, Єлисаветграда, Миколаєва, Херсона до Берислава (з переправою до Каховки), нараховував до міста Каховки Таврійської губернії 365¼ верст і 20 поштових станцій;
2. Московський трас пролягав через Харків, Полтаву, Кременчук до Єлисаветграда, Ольвіополя (з гілкою до Балти у місто Кишинів) і Вознесенська до Одеси, нараховував від Кременчука 460 верст і 23 поштові станції;
3. Трас від Одеси до Санкт-Петербурга пролягав через Ананьєв, Балту (Житомир, Могильов і Витебськ) і нараховував 186 верст і 12 поштових станцій;
4. Трас від Одеси до міста Миколаєва нараховував 126¼ верст і 8 поштових станцій;
5. Трас від Берислава до Катеринослава проходив через Московський трас до станції Базавлук і нараховував 100 верст і 7 поштових станцій;
6. Трас від Тирасполя до Одеси нараховував 100½ верст і 6 поштових станцій (від Тирасполя відділялася гілка на Бендери, яка нараховувала 12 верст);
7. Трас від Тирасполя до Дубосар нараховував 58½ верст і 3 поштові станції;
8. Трас від Кишинева до Балти - 92¼ версти і 7 поштових станцій;
9. Трас від Очакова до Варварівської станції – 50¾ верст і 2 поштові станції;
10. Трас від Очакова до Чемерлеєвської станції і від Анчекраку до Миколаєва – 63 версти і 2 поштові станції;
11. Трас від Овідіополя до Одеси і Аккерману – 31 версту і 2 поштові станції;
12. Трас від Новогеоргіївська до Павлівської станції (на Московсько-Одеському трасі) нараховував 28½ верст і 1 поштову станцію [7, с.247].

Вказані шляхи увійшли до складу доріг, прийнятих губернським земством від дорожньої комісії.

В описі Херсонської губернії О.Шмидт навів відомості про стан поштових шляхів сполучення. Так, на шляху, який вів із Новомиргорода до Єлисаветграда, у трьох верстах від Шестаківської станції, військовими поселенцями був влаштований притулок для обозів, які спіткала негода. Тут нерідко зупинявся транспорт, який, спустившись до оврагу, не міг піднятися на гору. До влаштування притулку, у часи сильної негоди із завірюхою і ожеледицею, гинули не тільки тварини, але й люди. Дороги у суху пору року були у задовільному стані, а у дощову становили всіякі труднощі для руху. Ось як описує стан доріг О.Шмидт: “Обозы даже в большую грязь движутся степью, хотя весьма медленно, но безостановочно, если животные не изнурены или не сноровлены. Встречается переезд через балку и начинается истинное бедствие для обоза. Весь транспорт или валка останавливается и лошадей, или волов впрягают поочередно в телеги и возы, в пристяжку или цугом. Люди, сопровождающие весь транспорт, принимают деятельное участие криком и делом – истязанием животных, передвигая транспорт через балку. Если обоз или балки велики, то тратится на это несколько часов времени, весьма дорогого в короткие осенние и зимние дни, и кончается обыкновенно тем, что большая часть животных совершенно выбивается из сил” [7, с.247]. На щастя, в результаті нетривалості зими, дороги у поганому стані знаходилися не довго, не більше 3-4 місяців на рік.

По дорогам херсонських поселень і по поштовому трасу із Миколаєва до Херсона, були розположені кам'яні піраміди. Ними у шаховому порядку була обставлена дорога по обидва боки через 100 сажень одна від одної. Для того, щоб зробити більш помітними у темну ніч і снігову зиму, їх фарбували двома кольорами: п'єдестал – білою, а верх – жовтою або червоною глиною. Після скасування управління військовими поселеннями, яке підтримувало в належному стані піраміди, вони були зруйновані. На поштової дорозі із Херсона до Катеринослава зустрічалися також кам'яні піраміди, які були збудовані для проїзду Катерини II і підтримувалися за рахунок населення у часи дореформеного періоду [7, с.247].

Поштові дороги увійшли у розпорядження Херсонського губернського земства у 1865 році (див. Таблиця).

**Поштові дороги, які ввійшли до розпорядження
Херсонського губерньського земства у 1865 р.**

№ п/п	Назви місцевостей Херсонської губернії	Кількість верст
1.	Від Херсона через Миколаїв, Бобринець, Єлисаветград, Олександрію до кордонів Полтавської губернії	330½
2.	Від Херсона через Берислав до кордону Катеринославської губернії	168¾
3.	Від Одеси через Вознесенськ, Ольвіополь, Новомиргород до кордону Київської губернії	321
4.	Від Одеси через Ананьєв до Балти (Полтавська губернія)	190¾
5.	Від Одеси через Тираспіль, Григоріополь, Будосари до Балти	248¾
6.	Від Миколаєва до Одеси	122½
7.	Від Павлиша до міста Новогеорґієвська	26¾
8.	Від Єлисаветграда до Лар'ївської станції	40¾
9.	Від станції Благодатної до Лисогірської	21
10.	Від міста Тирасполя до Бендер	12
11.	Від Одеси до Овідіополя	37
12.	Від Миколаєва до міста Очакова і назад через станцію Анчекрак до станції Чемерлеєвської	36
	Всього в губернії	1554¾

Складено за: Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865-1899 гг. – Выпуск II. – Издание Херсонской Губернской Земской Управы. – Херсон: Паровая типо-литография наследн. О.Д.Ходушиной, уг. Соборной и Потемк. ул., 1905. – С. 17.

По окремим повітам Херсонської губернії загальна відстань поштових доріг розподілялася наступним чином: в Херсонському – 297 верст; в Єлисаветградському – 357¾; в Олександрійському – 119; в Одеському – 399¾; в Ананьєвському – 307; у Тираспольському – 174¾ [8, с.17].

Після селянської реформи нові адміністративні установи, а також волостні правління, функції яких значно розширилися, зустріли у відсутності зручного поштового зв'язку великі труднощі і повинні були власними силами шукати заходів для більш зручного і швидкого пересилання пошти. У зв'язку з цим, на початку 1860-х рр. було розроблено два проекти відносно покращення сільської пошти: 1) проект дмитрівського поштмейстера Гавриленка і 2) проект помічника судогського поштмейстера Невського. Поява цих проектів вказувала на зацікавленість даним питанням невеликих поштових закладів, які знаходилися в сільській місцевості.

В 1864 р. дмитрівський поштмейстер Гавриленко запропонував наступні заходи для доставки кореспонденції сільським жителям: 1) влаштувати у поштової конторі для кожної волості окремі ящики; 2) завести поштові сумки з внутрішнім ящиком і двома ключами, один з яких повинен знаходитися у волості, а інший зберігатися у завідуючого конторою; 3) сільську пошту доставляти один раз на тиждень напередодні поштового дня. По цій пошті передбачалося пересилати казенну і приватну кореспонденцію, страхові листи з білетами і паспортами та невеликі суми грошей. У волостях передбачалося влаштувати за громадські кошти особливі “економічні” (невеликі) поштові ящики з надписами: “для подачі писем на почту в штемпельных конвертах или же с марками, куда самоуверенно бы опускались письма в оплаченных конторах”.

Проект Гавриленка був прийнятий на дмитрівському з'їзді предводителів дворянства, виявився зручним у справі і був розповсюджений на землях України.

За другим проектом “повітової пошти”, який належав помічнику судогського поштмейстера Невському, передбачалося, що кожний повіт, в залежності від розміру і кількості населення, буде розподілений на 3-5 поштових округів. У кожному окрузі набір і видача кореспонденції доручалася “роз'їздним поштомісарам”. Керуючі конторами повинні були спостерігати за ними “как в отношении их нравственности, так и усердного исполнения ими служебных обязанностей”. Даний проект був направлений для розгляду до Поштового Департаменту, але залишився без виконання. Його здійснення вимагало б нових і значних витрат від казни, на що остання ніколи б не погодилася [3, с.8-10].

Отже, положення сільської пошти напередодні реформи 1861 року знаходилося у незадовільному становищі. Незначні пропозиції, проекти, які поступали від утримувачів сільських пошт, а також влаштування пошти при земських судах, не могли покращити справу. Потрібна була докорінна зміна в роботі даних установ. На положення пошти негативно впливав незадовільний стан доріг, який не давав змоги нормально працювати поштарям і був першою перешкодою для швидкої доставки кореспонденції. Поштовий Департамент не завжди звертав значної уваги на стан сільської пошти, довго розглядав справи, які надходили від поштових утримувачів з даних проблем і не виділяв належних коштів для її розвитку. Як правило, весь тягар утримання пошти, лягав на плечі місцевого населення. Державі потрібні були установи, які б позбавили її від турбот і потреб розв'язувати проблеми у кожному селі. Саме такими установими і стали земства, які прийняли на себе завідування сільськими поштами у 1865 році.

Джерела та література

1. Бизина В.Г. Из истории украинской почты (К 225-летию Киевского почтамта). – К., 2000.
2. Мухін В., Мороз В., Дюков П., Іванов В., Юрій В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти. – К., 2002.
3. Базилович К.В. Земская почта в России (1865-1917). – М., 1926.
4. Циркуляр Почтового Департамента. – 1840. – 21 декабря. – № 34.
5. Веселовский Б. История земства за сорок лет. – Т. II. – СПб., 1909.
6. Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865-1899 гг. – Вып. II. – Издание Херсонской Губернской Земской Управы. – Херсон: Паровая типо-литография наследн. О.Д.Ходушиной, уг. Соборной и Потемк. ул., 1905.
7. Шмидт А. Матеріали для географії та статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штаба. Херсонская губернія. – Часть первая. – Санкт-Петербург: Въ военной типографіи, 1863.
8. Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865-1899 гг.

Summary

Based on the sources materials in the article the rural post' activity in Ukraine before the agrarian end Zemstvo reform is examined. The specially attention is given to the Russian post workers' projects as for improvement of the post' means of communication between villagers in the Ukrainian lands.

Л. М. Маленко

ВИРОБЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ У ХІХ СТОЛІТТІ

Створення козацьких військ на Півдні України після остаточної ліквідації Запорозької Січі в 1775 році не є випадковим явищем. Це виважена і добре продумана політика головного командира Новоросійського краю Г. Потьомкіна, а згодом й урядової адміністрації в цілому, спрямована на взяття під повний контроль небезпечного для Російської імперії населення Південної України, шляхом притягнення його на державну військову службу; створення альтернативи Задунайській Січі, що мало сприяти поверненню колишніх російських підданих в межі держави; створення боєздатних військових підрозділів легкої кінноти для участі у воєнних кампаніях та для охорони кордонів. Ще в 1778 році в донесенні імператриці Г.О. Потьомкін наголошував, що слід узяти за генеральне правило, щоб прикордонні поселення були козацькими, бо їх населення здатне себе захищати та й “народу більше виходити буде в такі слободи з-за кордону, ніж до поміщиків” [1, с.173]. Саме тому сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів визначили присутність козацьких військ на Півдні України в останньої чверті XVIII – XIX столітті. Проте ставлення до козацтва як до небажаного для монархії явища, анахронізму призвело до ігнорування на найвищому рівні його прав та ролі в суспільстві. Уряд не поспішав узаконити козачину. Не бажало цього і саме козацтво. Як наслідок – до кінця XVIII століття не були остаточні вироблені та видані законодавчі постанови про порядок управління козацьким населенням Імперії, про обов'язки та права козацтва. Перед урядом постало важливе завдання внести законність в управління іррегулярними формуваннями – різноманітними законодавчими актами визначити порядок управління та внутрішнього устрою козацьких військ. Становлення військово-адміністративного устрою в окремих південноукраїнських іррегулярних формуваннях постісового періоду розглядалося в роботах дореволюційних та сучасних істориків, однак комплексних досліджень системи управління ними проведено не було. Разом із тим це питання є важливим у контексті вивчення процесу запровадження загальнодержавного територіально-адміністративного устрою на Півдні України та вироблення системи військового керівництва козацькими військами країни.

Слід наголосити, що важливі кроки у напрямку визначення юридичного статусу козацьких військ Російської імперії, а отже й козацької версти в цілому, були зроблені Катерининською комісією (1766–1767 роки). Матеріали “Комісії для укладання проекту нового уложення. 1766 р.” відклалися в Російському державному архіві давніх актів. Вони творять окремий 1258-й фонд, що в свою чергу є складовою об'єднаного архівного 342-го фонду РДАДА, де зберігаються й проекти законів, вироблених попередніми комісіями 1700, 1720, 1754 років. Поміж справ фонду – дві редакції проекту стосовно прав козацьких військ [2, арк. 413-442]. У другій редакції “Проекту законів про права військ козацьких” [2, арк. 414-427], яка в подальшому слугувала основою для складання положень щодо внутрішнього устрою кожного окремо взятого іррегулярного формування, дане визначення козацьким військам російської держави; зроблена спроба розподілу козаків за місцем проживання та способом життя (козаки, що живуть “цілими військами в обширних округах”, та такі, що проживають “при фортецях разом із людьми інших звань”); визначено загальні права козацьких військ і права козаків, які перебувають у складі окремих цілісних іррегулярних формувань, та тих, хто осів при фортецях